

RECENZE

Novotná Krtoušová Lucie. *Odpovědnost členů statutárních orgánů právnických osob*. Praha: Wolters Kluwer, 2019, 160 s.

Mezi knihami vydanými v průběhu loňského roku z okruhu právnické literatury může zájemce zaslouženě zaujmout monografie nazvaná *Odpovědnost členů statutárních orgánů právnických osob*. Její autorka působící na katedře teorie práva a právních učení Právnické fakulty Karlovy univerzity se věnuje otázkám spojeným s pojednaným tématem přes půl desetiletí. Již v roce 2014 získala ocenění Randovy nadace za diplomovou práci věnovanou problematice péče řádného hospodáře. Zainteresovaná veřejnost zná její texty uveřejňované v *Právních rozhledech* či v *Obchodněprávní revui* nebo zahrnuté do kolektivních děl, z nichž se hodí uvést publikaci *Právní jednání a odpovědnost právnických osob po rekodifikaci českého soukromého práva* vydanou v roce 2018. Dílo, jež je předmětem této recenze, vychází z autorčiny disertační práce úspěšně obhájené na Karlově univerzitě.

Pomineme-li standardní doplňkové texty v knize (úvod, obsah, seznam zkratk a literatury, cizojazyčné résumé apod.), zahrnuje vlastní rozpravná část díla 140 tištěných stran. Text je opatřen rozsáhlým poznámkovým aparátem (607 poznámek pod čarou), odkazujícím na značný počet literárních titulů a judikátů české i zahraniční provenience. Odborné literatury zaměřené na problematiku pojednanou v recenzované publikaci je nesmírné množství, a tak je pochopitelné, že necelé dvě stovky titulů uveřejněných knižně i časopi-secky nepředstavují víc než dílčí výběr z materiálů, jež jsou dispozici, limitovaný studijní kapacitou, časem a jazykovými dispozicemi autorky.

Recenzent, který sám o právnických osobách a jejich statutárních orgánech leccos napsal, dobře ví, jak je těžká volba autora při rozhodování, co je ještě dobré prostudovat a kdy další studium ukončit. Zvlášť to platí o české literatuře vydané po přijetí občanského zákoníku a zákona o obchodních korporacích; nejednou zjišťujeme, že co autor, to názor, přičemž tu a tam jde o názory i docela výstřední. *Lucie Novotná Krtoušová* usiluje ve svém díle o vyhodnocení dosavadních názorů na pojednanou problematiku, včetně rozboru závěrů právní nauky a soudní praxe utvářených za účinnosti dřívější zákonné úpravy a analýzy použitelnosti těchto výsledků za účinnosti právní úpravy současné. Pokud jde o výsledky dosažené na podkladě právních úprav, logicky se nabízí srovnávání s paralelně se rozvíjející slovenskou naukou a judikaturou. Autorka tento aspekt nepřehlédla, alespoň pokud jde o literární zdroje, byť její výběr ze slovenské literatury je dosti sporý. Jako jeden z hlavních cílů recenzované práce se na straně 4 vyhláší srovnání s britskou právní úpravou ohledně povinností členů statutárních orgánů a s německou právní úpravou ve vztahu k otázkám spojeným s náhradou škody, a proto se dílo opírá o britské a německé literární a judikatorní zázemí v dosti obsáhlém rozsahu.

Své téma autorka rozdělila do pěti kapitol vnitřně dále členěných. V některých z nich jsou dílčí subkapitoly vyčleněny právě uceleným pojednáním o britské nebo německé právní úpravě (s. 37 a násl., s. 47 a násl., 59 a násl., 102 a násl.). To je záležitost metody, kterou si autorka pro tvorbu díla zvolila. Přístup je to respektabilní, jakkoli recenzent přiznává, že tyto výkladové celky o cizím právu na něho účinkují trochu rušivě a uvítal by, pokud by byly rozpuštěny do celkového výkladu o českém právu metodou průběžného

výkladu a setrvalé paralelní komparace. Myslím, že pak by text působil na čtenáře jako plynulejší a přístupnější rozvíjející podané myšlenky. Co se však hodí ocenit, je instruktivní shrnutí hlavních zjištění a závěrů na konci každé kapitoly.

První kapitola se věnuje pojmu péče řádného hospodáře a povinnosti k této péči. Autorka, jakkoli bere v úvahu zahraniční právní řády, směřuje svůj výklad dominantně k české právní úpravě a k její interpretaci. Vzhledem ke klíčovému zákonnému ustanovení, jímž je v daném směru § 159 odst. 1 o. z., nemohla při jeho korektním rozboru dospět k jinému závěru, než že zdejší právo pojmá pojem péče řádného hospodáře jako ucelenou kategorii zahrnující jak kompetentnost, popřípadě odbornou způsobilost k výkonu funkce, tak i loajalitu při výkonu funkce. Naše právo tedy používá péči řádného hospodáře jako souhrnnou kategorii, pod níž spadají různé fiduciární povinnosti, jakkoli porušení každé z nich má rozličné právní následky. To jistě není chyba, podobných případů najdeme v soukromém právu víc.

Autorka správně poznamenává, že tento přístup „není jediný možný“ (s. 25) a poukazuje na jiné pojetí dané problematiky v britském právu. Ocenit lze, že autorka na tomto místě, ale i jinde, zachovává střízlivý tón. Na rozdíl od některých kritiků občanského zákoníku nepodléhá hysterii při zjištění, že se přístup českého práva k určité problematice liší od některého ze zahraničních právních řádů. Sama na citovaném místě uvádí, že jde o koncept shodující se s převládající částí zdejší doktríny i judikatury. Autorka, jak naznačeno, dospěla k uvedenému závěru analýzou pramenů spojených s obchodním zákoníkem a z doby celkem nedávné. Uvedený přístup má ve zdejším právním prostředí ovšem dlouhou tradici budovanou od počátku XIX. stol. na základě § 1297 všeobecného zákoníku občanského,¹ a jakkoli zde není o řádném hospodáři ani slovo,² dovodil se z jeho znění všeobecný příkaz „*šetření poctivosti a důvěry, jenž předpokládá, že se v cizích věcech vynaloží péče řádného hospodáře (§ 1297 obč. zák.)*“.³ Citát ze starého judikátu rovněž ukazuje souvislost, na niž autorka poukazuje na straně 8: péče řádného hospodáře je jedním z výronů zásady poctivosti. Dodejme, že se hledisko péče řádného hospodáře udrželo v našem právním řádu jako trvajících kategorie přes nejrůznější politické změny.

Podstatné ovšem není pouhé určení, jaké dílčí povinnosti pod obecný výměr péče řádného hospodáře spadají, leč také zjištění, co je jejich konkrétním obsahem. Této otázce se autorka věnuje na straně 14 a násl.

Poté, co si autorka vytvořila v úvodní kapitole základ pro další úvahy, zabývá se v následující kapitole povinností loajality. Mne v tomto výkladu zvláště zaujaly obecné výklady (s. 27 a násl.), jakkoli chápu, že praxe ocení zejména rozbor problematiky zájmového konfliktu, pro nějž se vžil označení „konflikt zájmů“ vzhledem k otrockému překladu z angličtiny (*conflict of interests*). Autorka se zde mj. zabývá otázkou, nakolik lze § 437 odst. 1 o. z. subsidiárně použít na poměry obchodních společností. Všimá si Havlova názoru, podle něhož občanské právo stojí na předpokladu, že zájmový konflikt být nemá, zatímco zákon o obchodních korporacích staví na úvaze, že tento konflikt je při správě obchodní korporace imanentní (s. 36). Nemyslím, že tato úvaha obстоjí. Řekl bych, že riziko zájmové kolize je zřetelné v případech jakékoli správy cizího jmění. Vždyť i konstrukt § 437 odst. 1 staví

¹ K tomu např. KRČMÁŘ, Jan. *Právo občanské. III. Právo obligační*. Praha: Všeherd, 1929, s. 293, zejména ale SEDLÁČEK, Jaromír. In: ROUČEK, František – SEDLÁČEK, Jaromír et al. *Komentář k československému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi. Díl první (§ 1–284)*. Praha: V. Linhart, 1935, s. 758 an.

² Srov. však § 228 nebo 513 všeobecného zákoníku občanského.

³ Rozhodnutí sp. zn. R I 895/27 ze 17. 1. 1928 (Váž. 7699).

in fine na myšlenku, že zájmový konflikt v případě zastoupení nevádí, měl-li o něm zastoupený vědomost. Stálo by za podrobnější statistické zjištění, nakolik se negativní projevy zájmového střetu správce se zájmy vlastníka spravovaného jmění v případě kapitálových obchodních společností četností převyšují jiné případy. Domnívám se, že zvláštní pozornost věnovaná zájmovým konfliktům komercialistickou naukou i zákonodárstvím v souvislosti s kapitálovými společnostmi způsobují ekonomické důsledky jednotlivých případů, zejména těch vyvolávajících zájem i mimo právní svět. Jsem nakloněn nahlížet na danou problematiku spíše tak, že zvýšenou zákonodárcovu pozornost věnovanou riziku negativních důsledků zájmového konfliktu justifikují případy, kdy skutečný vlastník nemá dobrou možnost zájmový střet zjistit nebo se proti jeho negativním důsledkům účinně bránit. Tak tomu je u běžných akcionářů, ale třeba také v případech správy jmění nezletilých nebo zdravotně postižených, pokud nejsou plně svéprávní. V těchto a jim podobných případech zákonodárce přistupuje – nebo má přistoupit – k zvláštním ochranným opatřením. V korporátním právu se tak stalo především v § 54 až § 58 z. o. k. Autorka ostatně dospěla k závěru, že se § 437 odst. 1 o. z. v právu obchodních společností podpůrně uplatní. Sdílím s ní toto mínění. Rozdílně od ní bych však z porušení právního pravidla obsaženého v § 437 odst. 1 o. z. rozhodně nedovodil pro sféru občanského práva zdánlivost (s. 37); instrukce § 437 odst. 2 o. z. je, myslím, jasná.

Jiná otázka je, jaké právní následky má v právu obchodních korporací porušení právních pravidel o zájmovém střetu. V knize se rozebírají různé názory na tuto problematiku spojující se do tří hlavních proudů. Autorka zastává názor, který označuje jako liberální pojetí (s. 36 an., 43). Dovojuje, že „konflikt zájmů je vnitřní problém právnické osoby, který nemá dopad na existenci smluv, které byly uzavřeny za právnickou osobu členem statutárního orgánu v konfliktu zájmů“ (s. 43). Sluší se dodat v kontextu předcházející pasáže, že musí jít o práva třetích osob nabytá dobrověrně (s. 37). I to je stanovisko, v němž se s autorkou shoduji.

Ve třetí kapitole se autorka zabývá podnikatelským uvážením. První část výkladu se věnuje úpravě v § 51 odst. 1 z. o. k. *Novotná Krtoušová* má za to, že právní pravidlo o podnikatelském úsudku „lze analyticky chápat jako výjimku, respektive změkčení pravidla péče řádného hospodáře“; alternativně jako „zřesnění kritéria pečlivosti a potřebných znalostí“ (s. 45). Následně autorka rozebírá analogickou německou (s. 47 an.) a britskou (s. 59 an.) úpravu. Instruktivní je rozbor jednotlivých kritérií, na nichž právní pravidlo § 51 odst. 1 z. o. k. staví.

Osobně mám za to, že § 51 odst. 1 z. o. k. právní pravidlo v § 159 odst. 1 o. z. ani nezměkčuje ani neupřesňuje, ale že jde o multiplikaci toho, co občanský zákoník v § 159 odst. 1 sám stanoví. Kritéria, jež § 51 odst. 1 z. o. k. zvláště výslovně uvádí, jsou podle mého mínění v občanskoprávní úpravě rovněž obsažena. Požadavek informovaného jednání je implicitně obsažen v kritériu výkonu funkce s potřebnými znalostmi, důraz na obhajitelný zájem obchodní korporace je průmětem znalostí, pečlivosti i nezbytné loajality a dobrá víra je klíčová pro celé soukromé právo (§ 7 o. z.). Nepochybně i člen statutárního orgánu spolku, nadace, ústavu nebo společenství vlastníka musí jednat v dobré víře, informovaně a v obhajitelném zájmu právnické osoby. Tím jistě není řečeno, že obsah těchto povinností je např. totožný u předsedy společenství vlastníků a předsedy představenstva akciové společnosti. K odstínění nároků na řádný výkon těchto rozličných funkcí by ovšem stačil § 5 odst. 1 o. z. Totéž ustanovení lze rovněž využít pro závěr, ve kterých případech může osoba v konkrétní funkci rozumně předpokládat vlastní informované jednání v obhajitelném zájmu právnické osoby.

Autorka recenzované publikace se ale nevydala cestou hereze, jakou zvolil recenzent v předešlé úvaze; jeho mínění je ostatně vcelku ojedinělé, byť podobný názor lze číst u *Jarmily Pokorné* citované autorkou na straně 65. Hlavní proud komentátorů přijal Hobbesovu thesi *veritas in dicto, non in re consistit*, a tak když právní pravidlo § 51 odst. 1 z. o. k. v platném právu máme, vychází se z toho, že má nějaký smysl. Mínění na jeho význam a dosah se v literatuře různí. Základní rozdíl úpravy v občanském zákoníku a v zákoně o obchodních korporacích je ovšem v tom, že první je plošná, zatímco druhá je výslovně vztažena jen na podnikatelská rozhodnutí. Autorka tedy přistupuje k § 51 odst. 1 z. o. k. jako k ustanovení speciálnímu vůči § 159 odst. 1 o. z. a řeší, hojně čerpajíc z německé judikatury, která rozhodnutí jsou podnikatelská a která nikoli (s. 50 a násl.). Logicky se tudíž zabývá otázkou, nakolik lze pravidlo podnikatelského úsudku aplikovat na neobchodní entity, když např. nadace mohou provozovat obchodní závod a také spolky mohou vykonávat tzv. vedlejší hospodářskou činnost, nehledě na právnické osoby upravené mimo občanský zákoník. Autorka navazuje na některé názory vyjádřené *Havlem, Lasákem* nebo *Pokornou* již dříve a příklání se k závěru, že pravidlo § 51 odst. 1 z. o. k. dopadá rovněž na podnikatelská rozhodnutí právnických osob ocitajících se mimo kruh obchodních korporací. To pokládám za názor správný, avšak protože v právu je i cesta cíl, mám pochybnosti, zda tou správnou cestou je analogie legis (s. 66 a násl., s. 70). K dalším aspektům vztahu obou kategorií se autorka vrací ještě v páté kapitole (s. 124 a násl.).

Tématem čtvrté kapitoly je teoretická koncepce odpovědnosti za jednání s péčí řádného hospodáře. Autorka se zabývá právnickým pojetím odpovědnosti a disparátními názory na tuto problematiku, jichž je skutečně mnoho, a dospívá k názoru, že smyslem péče řádného hospodáře je úkol chovat se při výkonu funkce člena statutárního orgánu řádně, v souladu s požadavky, které jsou na něho kladeny v návaznosti na výkon jeho funkce, a že jde tedy o odpovědnost prospektivní (s. 76). Vzpomínám na obdobný výrok *Viktora Knappa*, který při jedné přednášce na konci 80. let zdůrazňoval, že odpovědný vedoucí v obchodě především odpovídá za to, že se v obchodě nekrade. Jinou skupinou otázek, které autorka řeší je teorie právnických osob, jejich různé koncepce a význam úpravy v občanském zákoníku (s. 77 a násl.). Ve své podstatě jde o exkurs k tématu, jež má s hlavním zaměřením díla úzkou souvislost. Přes nesmiřitelnost zástupců různých názorových proudů lze mít za to, že ve výsledku zvítězí pragmatika, jíž se autorka věnuje na straně 82 a násl.

Další závažná otázka, jíž se *Lucie Novotná Krtoušová* věnuje, je povaha zastoupení právnické osoby členem statutárního orgánu. I na ni se v odborné literatuře objevují různé názory: někteří autoři uzavírají, že jde o zákonné zastoupení, jiní dovozují, že se jedná o smluvní zastoupení, další argumentují ve prospěch zastoupení svého druhu na pomezí dvou předchozích. *Novotná Krtoušová* podává jejich přehled (s. 90 a násl.), poté kritiku s formulací vlastního konceptu (s. 93 a násl.). Předně musím ocenit autorčinu důkladnou argumentaci podanou směrem k odmítnutí pojetí tohoto zastoupení jako reprezentace *sui generis*, jakkoli se tato koncepce masivně prosazuje i v rozhodovací praxi. Není to ostatně jediný případ, kdy se teorie nebo praxe uchylují k obdobnému řešení. Neortodoxní duch pražské právnické fakulty *Vojtěch Cepl* se v mé přítomnosti jednou nechal slyšet, že útěk ke konstrukci *sui generis* je projevem vědecké impotence. *Novotná Krtoušová* ovšem argumentuje věcně (s. 94 a násl.). Podrobně vyvrací názory opírající se o německou doktrínu a poukazuje, že *sedes materiae* jsou v obou právních kulturách zjevně odlišné. Její zjištění a výklad pokládám za cenné a metodologicky přínosné tím spíš, že jsou v akademické komunitě autoři usilující vykládat zdejší právo v závislosti na vlastních jazykových

schopnostech prizmatem německé, francouzské či jiné zahraniční doktríny, respektive české právo jejich závěrům přizpůsobovat bez zřetele k tomu, co české zákony stanoví. Zbývá-li volba mezi zákonným a smluvním zastoupením, autorka se rozhodla formulovat vlastní stanovisko ve prospěch zastoupení zákonného. V tom směru se opírá o nesporný fakt, že právnická osoba statutární orgán být musí. Uvádí, že „*právnické osobě není dána autonomie rozhodnutí, zda statutární orgán bude či nebude zřízen*“ (s. 94). Přitom uvazuje tak, že smluvní zastoupení předpokládá smlouvu, zatímco to zákonné nastupuje, když zastoupený nemá právně relevantní vůli. Odtud dovozuje, že „*právnická osoba není svéprávná, čemuž odpovídá i [...] konstrukce v občanském zákoníku. Není-li právnická osoba svéprávná, musí mít zákonného zástupce [...]. Orgán, který tvoří vůli právnické osoby a projevuje ji navenek, je statutární orgán, resp. jeho členové. Z toho dovozují, že člen statutárního orgánu je zákonným zástupcem právnické osoby*“ (s. 94). Osobně její názor nesdílím. Pomiňme, že kategorie svéprávnosti a nesvéprávnosti mají své opodstatnění jen v souvislosti s fyzickými osobami.⁴ Pro úvahu o povaze zastoupení právnické osoby statutárním orgánem (jejím členem) mají, myslím, v daném kontextu relevanci dvě okolnosti. Řekl bych, že zákonný příkaz vůči právnické osobě, že musí mít statutární orgán, a tedy vyloučení její autonomie rozhodnout, že jej mít zřízen nebude, sám o sobě nevylučuje existenci zástupčí smlouvy a smluvní obligace. Je to podobné jako když zákon řadě osob, fyzických i právnických, činných v určitých oblastech přikazuje, že musí být pojištěny – i z jejich rozhodovací autonomie se vylučuje, zda se pojistí či nepojistí, a přesto o pojištění uzavírají smlouvu. Obdobná situace nastává, pokud zákon nařizuje skupině osob zajistit si společného zástupce, jak se stalo např. v případě spoluvlastnictví jednotky k výkonu práv vůči osobě odpovědné za správu domu (§ 1185 o. z.) – také v tomto případě spoluvlastníci zástupce mít musí, ale zákonná povinnost zřídit si jej nepopírá uzavření zástupčí smlouvy a smluvního zastoupení. Klíčový význam má otázka, z jaké právní skutečnosti členství v statutárním orgánu vzniká. První členy statutárního orgánu určuje zakladatelské právní jednání (§ 123 odst. 1 o. z.) a v této souvislosti je vyloučeno, aby se někdo stal členem statutárního orgánu nekonsenzuálně. A také za existence právnické osoby pravidelně obsazuje statutární orgán právnické osoby nějaký její jiný orgán – valná hromada, členská schůze, správní rada atd. Avšak i členové těchto jiných orgánů za právnickou osobu rozhodují a nahrazují její vůli (§ 151 odst. 1 o. z.) a ani v těchto případech nejsou s to zvolit nebo jmenovat člena statutárního orgánu bez jeho souhlasu. V obou těchto situacích se vyžaduje projev vůle (právní jednání) dvou stran, z něhož vzniká smluvní obligace, jejímž jedním důsledkem je oprávnění zastupovat právnickou osobu ve všech záležitostech.⁵ Takové subjektivní právo sice stanoví zákon (§ 164 odst. 1 o. z.), ale to neznamená, že z konsenzuálně vzniklé obligace vzniká zákonné zastoupení. I v případě jiných obligací zákon stanoví, jaké důsledky má uzavření smlouvy – a přestože např. § 2079 odst. 1 a 2118 o. z. stanoví pro případ závazku z kupní smlouvy povinnost kupujícího zaplatit kupní cenu, sotva nás napadne, že by šlo o povinnost zákonnou a nikoli smluvní. Ale i když autorka v daném ohledu recenzenta svými argumenty nepřesvědčila, možná přesvědčí jiné.

⁴ Aniž pokládám za nutné pouštět se v tom směru do rozsáhlejších rozborů, poukazují na trefné vystižení podstaty této problematiky *Vlastimilem Piherou* na konferenci konané 24. 5. 2019 na Právnické fakultě Univerzity Karlovy. Viz CHMEL, Jan. Zpráva z konference Právní jednání a odpovědnost právnických osob po rekonstrukci českého soukromého práva. *Právník*. 2019, roč. CLVIII, č. 8, s. 826.

⁵ Jistěže jsou také mimořádné případy, kdy členství ve statutárním orgánu vznikne jinak než projevem soukromé vůle. Jejich význam však nelze zveličovat a tyto případy lze řešit analogicky.

Čtvrtá kapitola ostatně poskytuje i další zajímavé podněty, např. ve vztahu k pojetí odpovědnosti členů statutárního orgánu za porušení povinnosti péče řádného hospodáře. Protože se autorčiny úvahy nesou tím směrem, že jde o porušení zákonné povinnosti zákonného zástupce právnické osoby, je nasnadě, k jakým závěrům dospěla nesena inspirací z německého právního prostředí (s. 95 a násl.).

Otázky s tím spojené jsou rozvedeny v páté kapitole díla. Nazvána je *Subjektivní odpovědnost za jednání s péčí řádného hospodáře*. Tím je vlastně řečeno, čím vším se autorka v této části knihy zabývá. Pojednává zejména o předpokladech vzniku povinnosti k náhradě škody, o protiprávnosti a jejím vztahu k zavinění v případech porušení péče řádného hospodáře, pozornost věnuje objektivizovanému standardu péče řádného hospodáře a jeho porušení, jakož i zavinění, a zvláště otázkám nedbalostního zavinění.

Knihu *Lucie Novotné Krtoušové* již pochvalně recenzoval její školitel *Karel Beran*.⁶ Souhlasím s jeho hodnocením, že autorka věnovala zpracování díla značné úsilí a energii. Patrné to je z obsahu knihy, poznámkového aparátu i přehledu použitých literárních zdrojů a dalších pramenů. Ocenit je třeba odvahu i akribii, s nimiž se pustila do rozplétání změní již publikovaných disparátních názorů na řadu základních i dílčích otázek a jejich kritického rozboru. Na tomto základě přistoupila k formulaci vlastních stanovisek, která podpořila řadou argumentů. Jak již napsal *Beran*, s některými jejími závěry je jistě možné nesouhlasit. Sám jsem to výše v některých směrech naznačil. To ale neznamená, že nestojí za to se s obsahem recenzované knihy seznámit. Autorka vstoupila do diskuse k závažným otázkám poctivě připraveným příspěvkem, který si zaslouží pozornost. Která její stanoviska široký doktrinální proud právní nauky akceptuje a která nikoli, ukáže čas; to autorka ovlivní jen málo a recenzent ještě méně.

Karel Eliáš*

⁶ BERAN, Karel. Lucie Novotná Krtoušová: Odpovědnost členů statutárních orgánů právnických osob. *Advokátní online deník*. 21. 11. 2019. Dostupné z: <<https://advokatnidenik.cz/2019/11/21/lucie-novotna-krtousova-odpovednost-clenu-statutarnich-organu-pravnickych-osob/>> [7. 1. 2020].

* Prof. Dr. JUDr. Karel Eliáš, Ústav státu a práva AV ČR, v. v. i. Příspěvek vznikl s podporou na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace Ústavu státu a práva AV ČR, v. v. i., RVO: 68378122.